

Hallingebergs kyrkogård –
Kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar/
begravningsplatser i Linköpings stift 2004

(KI Hallingeberg 0039)

**Hallingeberg-Blackstad
församling
Linköpings stift
Kalmar län**

Innehåll

INLEDNING	3
Bakgrund	3
Syfte	3
Kulturminneslagen och Begravningslagen	3
Kulturhistorisk bedömning	4
Inventeringens uppläggning och rapport	4
Linköpings stift, Kalmar län – en kort historik	5
Kort kyrkogårdshistorik	5
HALLINGEBERGS KYRKOÅRD	6
Sockenbeskrivning	6
Kyrkomiljön	7
Kyrkan	7
Kyrkogårdens historik	7
Beskrivning av kyrkogården idag	8
Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning	11
KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOÅRDEN I DESS HELHET	16
ARKIV OCH LITTERATUR	
Bilagor:	
Kulturminneslagen	

INLEDNING

Bakgrund

Ur kulturhistorisk synpunkt är kyrkogårdar och begravningsplatser bärare av en stor mängd information och platserna ger anledning till frågor av olika slag. Vad är typiskt för våra kyrkogårdar när det gäller vegetation, omgärdningar, gångar, gravvårdar m m och finns det några regionala skillnader? Vad har varit gängse bruk under olika tider och vad kan vi få för historisk information bara av att gå på en kyrkogård? Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering.

På uppdrag av Linköpings stift utför Kalmar läns museum inventeringen av kyrkogårdar/begravningsplatser inom stiftets del av Kalmar län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2004. Projektet beräknas vara avslutat vid utgången av år 2006. Inventeringen berör de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagen. Lagen gäller de begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

De stiftsövergripande inventeringarnas syfte är:

- att lyfta fram och öka förståelsen för kyrkogårdarnas och begravningsplatsernas kulturvärden och att främja kontakterna mellan kyrkan och kulturmiljövården
- att skapa ett underlag för församlingarnas/samfälligheternas planering och förvaltning av kyrkogårdarna/begravningsplatserna och för vård- och underhållsplaner
- att sammanställa ett enhetligt och tillgängligt kunskapsunderlag med beskrivning av och historik för den enskilda kyrkogården/begravningsplatsen samt en bedömning av de kulturhistoriska värdena. Inventeringen blir samtidigt en samlad dokumentation och överblick av kyrkogårdar/begravningsplatser i stiftet från 2000-talets första decennium.
- att skapa ett underlag för handläggning av kyrkoantikvariska ärenden och för bedömning av var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m m (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader*, *kyrkotomter* och *begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen). Begravningslagen (SFS 1990:1144) anger att en gravvård ägs av den som betalar gravrättsavgiften. När en gravanordning har blivit uppsatt, får den inte föras bort utan upplåtarens medgivande. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården upplåtaren, alltså församlingen. Vidare säger lagen: Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl

bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, en familj, stilhistoria och begravningsstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som utifrån skilda kriterier bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande - material, konstnärligt utförande eller till en person- lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistoriskt värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Linköpings stift, länsstyrelserna i Jönköpings, Kalmar, och Östergötlands län samt läns museerna i Jönköpings och Östergötlands län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygdslitteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som inte en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast en mindre del är presenterad i rapporten. Delar av inventeringsmaterialet görs tillgängligt via Kulturmiljövårdens bebyggelseregister, ett informationssystem som förvaltas av Riksantikvarieämbetet (www.raa.se).

Fältarbetet och rapporterna har utförts av antikvarier Magnus Johansson, Magdalena Jonsson, Liselotte Jumme och Alice Öberg vid Kalmar läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Linköpings stift, Länsstyrelsen i Kalmar län, Kalmar läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Linköpings stift, Kalmar län – en kort historik

Linköpings stift bildades i början av 1100-talet och omfattade då Småland, Öland och Gotland. Ur Smålandsdelen bildades 1163 Växjö stift. Sin nuvarande omfattning erhö

Linköpings stift 1603, då södra delen av Kalmar län och Öland avskildes och bildade Kalmar stift, senare 1916 tillfört Växjö stift.

Under medeltid utgjordes Småland av ett tiotal små folkland i gränsområdet mellan västra och östra Götalands slättbygder i norr och de gammaldanska landskapen vid rikets gräns i söder. Kust- och inlandsbygder var glest befolkade och politiskt tycks området ha varit svagare knutet till det svenska riket än övriga landskap. Först i slutet av 1200-talet började området framträda i rikspolitiskt sammanhang. De tidigmedeltida kyrkorna var oftast små enkla träbyggnader utan torn. Först under senare del av medeltiden började man bygga av sten, vilket krävde helt annat kunnande och en större ekonomisk insats. I de förhållandevis fattiga smålandssocknarna fortsatte man dock traditionen att bygga i trä. De stenkyrkor som uppfördes var få och tillkom i huvudsak i de rikare bygderna. Någon större byggverksamhet förekom inte under senmedeltiden och århundradena därefter. I stort stod kyrkorna kvar orörda sånär som på nödvändiga underhållsarbeten och reparationer i samband med krig och annan skadegörelse.

En kraftigt växande befolkning och nya idéströmningar om gudstjänstrummets utformning skapade under 1700- och 1800-talen nya behov. Nu raserades, med några få undantag, flertalet av de gamla otidsenliga kyrkorna och de som blev kvar utsattes för omfattande om- och tillbyggnader. I en kunglig förordning 1776 föreskrevs att de nya byggnaderna skulle uppföras i sten, vilket också bidrog till att äldre träkyrkor dömdes ut och ersattes. Många av de nya kyrkorna ritades av tidens mest framstående arkitekter knutna till det av Kungl. Majt. inrättade Överintendentämbetet, vars uppgift var att granska förslagen till de stora, ljusa och luftiga kyrkorummen utformade enligt den nyklassicistiska tidsandan. För kyrkorna innebar 1800-talets senare del och tidigt 1900-tal en restaurerings- och ombyggnadsperiod, där nyklassicismens rena formspråk övergavs för skiftande stilimiterande ideal. Med alla medel försökte man anpassa såväl gamla som nya kyrkor till de nya idéerna – nygotik, nyrenässans och nybarock. Nya liturgiska och funktionella krav och nya smakriktningar har därefter fortsatt att förändra kyrkorummen in i vår tid.

Linköpings stift omfattar idag Östergötlands län, nordöstra delen av Jönköpings län och norra delen av Kalmar län. Kalmar läns del består av Norra och Södra Tjusts kontrakt samt Sevede-Aspelands kontrakt. Här finns omkring 35 kyrkor och 42 begravningsplatser anlagda före 1940 och skyddade enligt lagen om kulturminnen (SFS 1988:950). Av dessa är Pelarne (trä) och S:ta Gertrud i Västervik (sten), Tveta (sten/trä), och Törnsfall (tegel/sten) till ursprung bevarade medeltida kyrkor.

Kort kyrkogårdshistorik

En kyrkogård skiljer sig från en begravningsplats på så vis att den ligger i direkt anslutning till en kyrkobyggnad. En begravningsplats rymmer ofta ett kapell inom sitt område. I förhistorisk tid varierade gravskicket mellan brandgravar och jordbegravningar. Kristendomens införande innebar bl a att bränning av kroppar förbjöds. Längre begravdes människor i närheten av sina hem, men under medeltiden anlades kyrkogårdar i allt högre utsträckning kring kyrkorna. Kyrkogårdens område delades först upp mellan byarna, med byvisa begravingar, senare i hemman. Den medeltida begravningsplatsen bestod troligen av ängslika områden kring kyrkan där de välbärgades gravminnen i form av sten kors, tumbor och hällar stod uppställda. Enklare människors gravar kunde markeras av en liten kulle eller ett träkors. Kyrkogården omgärdades vanligen av träbalkar med spåntak. I mitten av 1700-talet kom ett kungligt påbud om att kyrkogårdsmuren, eller bogårdsmuren som man då kallade den, skulle vara uppförd av gråsten utan bruk, alltså kallmurade. I början av 1800-talet

tillät man att de murades med kalkbruk om de täcktes med tak. Reformationen innebar på många sätt en förändrad syn på det som hörde kyrkan till. Många kyrkogårdar lämnades vind för våg, murar revs och djuren betade fritt i markerna. Först under 1700-talet började man visa mer intresse för kyrkogårdarnas vård och utformning.

Före 1800-talet var det vanligt att människor av högre stånd begravdes inne i kyrkan, medan vanligt folk begravdes på anonyma allmänningar kring kyrkan. Under 1700-talets slut ökade protesterna mot begravningar i kyrkan då det ansågs ohygieniskt och orsakade stort obehag, speciellt sommartid. År 1815 beslöt Sveriges riksdag om att begravningsplatser skulle anläggas utanför städer och byar, också det av hygieniska skäl. I bland annat Västervik och Kalmar finns sådana begravningsplatser. Först efter 1815 blev det också mer allmänt förekommande med genomgripande planläggning av kyrkogårdarna med gångsystem och planteringar. Det blev också allt vanligare med planteringar av träd kring kyrkogården, sk trädkrans. Genom 1815 års förordning förbjöds definitivt begravningar inne i kyrkan. Kyrkogårdar och begravningsplatser uppdelades i områden där den dödes familj fick köpa gravplats, och områden som var gratis. Dessa senare områden kallades vanligen allmänna linjen. Här begravdes människor i den ordning de avled. Det innebar bl a att äkta makar inte blev begravda bredvid varandra. Under 1800-talets senare hälft blev det allt vanligare för samhällets arbetare och medelklass att skaffa sig egen gravplats och påkostad gravvård. Samtidigt blev de förmögna gravvårdar allt mer påkostade. Vid ungefär samma tid började man anlägga kyrkogårdar med en mindre strikt utformning, än den tidigare, och med ett mer naturinspirerat utseende. Vid 1900-talets mitt anlades kyrkogårdar med en större anpassning till den lokala topografin och de lokala växtförhållandena, bl a tillkom många skogskyrkogårdar. I och med att man började använda moderna maskiner har skötseln av kyrkogårdarna delvis förändrats. Tidigare grusgravsområden har såtts igen och staket och andra detaljer har tagits bort för att underlätta arbetet. Under de senaste decennierna har minneslundar tillkommit på nästan samtliga kyrkogårdar.

HALLINGEBERGS KYRKA

Linköpings stift

Fastighetsbeteckning: Pila 1:1, Hallingebergs socken, Västerviks kommun, Tjust härad, Kalmar län, Småland.

Befolkningstal: 1940: 3404 inv, 2003: 1952 inv

Sockenbeskrivning

Hallingebergs socken ligger i övergången mellan skärgården och det småländska höglandet. Terrängen är starkt kuperad och omväxlande. Området karakteriseras av ett dramatiskt sprickdalslandskap som skapats när inlandsisen drog sig tillbaka. På båda sidor om det långsträckta sjösystemet löper rullstensåsar. I hela Tjustbygden finner man rikligt med förhistoriska lämningar och så också omkring Hallingebergs kyrka. I socknen finns fyra fornborgar. Tjustbygden är en av platserna i länet som utpekats som förhistorisk centralbygd med mängder av lämningar och fynd. Socken är långsmal, över tre mil lång och på sina ställen knappt en halvmil bred. Bebyggelsen karakteriseras av små bebyggelseenheter, många ensamgårdar och torpbebyggelse. Området har en låg uppodlingsgrad. Hallingebergs socken har sedan 1918 två kyrkor, Hallingebergs kyrka i norr och Ankarsrums i söder. Vid entrén på Hallingeberg kyrkogård står smidda järnkors som rests över arbetarna från Ankarsrum bruk. Ankarsrum järnbruk anlades 1655 och omfattade gjuteri, mekanisk verkstad, pressverk, och emaljverk. 1918 övertogs den tidigare frikyrkan i Ankarsrum av Hallingebergs socken.

Kyrkomiljön

Hallingebergs kyrka ligger tillsammans med kyrkbyn på en brant höjd mellan sjöarna Kogaren och Långgrammen. Vägen mellan Gamleby och Vimmerby passerar mellan kyrkan och sjön. Ett gästgiveri skall, enligt muntlig källa, ha funnits nere vid vägen. Från kyrkogården har man utsikt över dalgången. Öster om kyrkan ligger församlingshemmet. På lantmäteriets kartor från 1700-talet ligger klockarbostaden och prästgården framför ingången till kyrkogården. Området benämns kyrkvallen. Från år 1788 finns den första detaljerade redovisningen av hur kyrkvallen användes; sockenstugan, där klockaren bor, kryddtärpa, redskapshus, fårhus och loge, svinhus, bryggshus, socknens magasin, oinstängd mark som nyttjas till kyrkvall samt klockarens åkerlycka. Sockenstämman beslutade i slutet på 1880-talet att riva sockenmagasinet, enligt Gustaf Carlsson 1989.

En ny prästgård byggdes 1808-09 nordöst om kyrkan. Var den tidigare prästgården låg har inte framkommit inom ramen för denna inventering. Prästgården med sin gårdsanläggning är välbevarad och har i en tidigare inventering, som utförts av Kalmar läns museum bedömts ha ett stort kulturhistoriskt värde. Sockenstugan byggdes 1876 och ritades av Hugo Hammarskjöld på Tuna. Huset har genom tiderna haft många funktioner bland annat skola, läkarmottagning och möteslokal för kommunalstämman. År 1960 renoverades sockenstugan som nu blivit församlingshem. Mitt emot byggdes 1848 kyrkskolan som senare brann ner. På platsen finns nu ett bostadshus. Söder om kyrkan ligger kyrkstallarna som byggdes av sockenborna, troligen i slutet av 1800-talet. Första skriftliga belägget är sockenstämmoprotokollet från 1904, enligt Gustaf Carlsson. Kyrkstallarna var under en period hotade, men bevarades genom ett initiativ från Hallingebergs hembygdsföreningen.

Kyrkan

På platsen där Hallingebergs kyrka är uppförd stod redan under medeltiden en kyrkobyggnad. Den revs och ersattes i slutet av 1759 av en kyrkobyggnad som byggdes i en brytningstid mellan olika stilideal. Exteriör bär kyrkan drag av barockens stildrag t.ex. den tunga byggnadskroppen och de elliptiska muröppningarna, medan interiören präglas av rokokon framförallt i orgeln, altarpuppens och predikstolens utformning. Kyrkan uppfördes med medel donerade av Anna Cederflycht. Ritningarna gjordes av överintendenten Carl Hårleman, en av Sveriges mest anlitade arkitekter vid den här tiden. Ritningarna justerades av biskop Andreas Olavi Rhyzelius. Kyrkobyggnaden är både exteriört och interiört relativt välbevarade och utgör ett gott exempel på en kyrkobyggnad från en period som representeras av få kyrkliga byggnader i länet.

Kyrkogårdens historik

Medeltid	Enligt landskapslagen skulle kyrkogården vigas av biskopen i samband med att han inviger kyrkan. Kyrkogården skulle ha ett stängsel. Det markerar det område där kyrkobalken gäller och håller djuren ute. Ansvar för underhållet av stängslet var uppdelat styckvis på församlingsborna.
1706	Lantmäteriets äldsta karta som avbildar kyrkan och kyrkogården.
1862	Utvidgning på sydöstra sidan.
1864	Utvidgning på nordöstra sidan och en stenmur anlades runt hela kyrkogården.
1888	Nya kyrkogården invigdes 17 juni, den norra delen tillkommer. Det östliga området med gräsmatta, som idag ligger utanför inhägnanden, var kyrkogård fram till denna tidpunkt.

- 1897 Brukare från varje hemman gjorde kördagsverken år kyrkogården. Man förberedde för planteringar.
- 1898 En trädgårdsmästare anlätades för att anlägga planteringar på kyrkogården.
- 1901 Järnstaket, på östra sidan av kyrkogården, uppfördes.
- 1905 Kvarter F, tas i bruk. Den första begravningen var prostinnan Sofia Redelius född Rydberg.
- 1923 Gräsmattor anläggs på de norra kvarteren.
- 1929 Gravkarta upprättades för kyrkogården, som har samma utsträckning som i dag.
- 1931 Järnkorsen på kyrkogården samlas på ett ställe på kvarter A. Korsen är från 1700- och 1800-talet och restes över vallonättlingar som var bruksarbetare på Ankarsrum.
- 1936 Gravkapellet med tujahäcken framför uppförs efter ritningar av Johan Erik Fant.
- 1947 Vattenledningen drogs fram till kyrkogården.
- 1953 Tuja, spirea och ölandstok planteras på norra kvarteren.
- 1957 Ytterbelysning till kyrkan och gravkapell projekteras, ATA.
- 1959 Häck av avenbok planteras på den östra sidan.
- 1990-tal Igenläggning av gångar, grusgångarna lades med stenmjöl, borttagning av grusgravar och stenramar, de knuthamlades almarna togs bort och nya tujor samt hagtornsträd planterades istället.

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Kyrkogården som helhet karakteriseras av den blandade trädkransen, det strikta gångsystemet, stora gräsytor och rygghäckarna. Området med gravkapellet och björkdungen är ett komplement från den funktionalistiska perioden som är väl anpassat till gångsystemet och planteringarna från sekelskiftet.

Kyrkogårdens äldsta del i söder ligger på kyrkbackens topp med kyrkan på den norra sidan. Bakom kyrkan, på norra sidan, men fortfarande uppe på höjden ligger gravkapellet och minneslunden med utsikt ned över backen och arrendegården till prästgårdsjorden. I slutningen ligger kvarter F, ett kvarter med buxbomsomgärdade grusgravar. Ett stort område med linjegravar är placerade längst i norr. Det nordligaste området ligger i en svacka och dränerades för att kunna användas som kyrkogårdsmark.

Fram till 1990-talet var stora delar av kyrkogården täckt med grusgravar inom stenramar längs grusbelagda gångar som kantades av knuthamlade pyramidalmar och tuja. Under 1990-talet såddes grusgravarna igen med gräs. De formklippta tujorna ersattes med nya oklippta och framför kyrkan planterades två otuktade hagtornsbuskar.

Omgärdning:

Kyrkogården omges idag av en hög trädkrans mot öster, norr och delvis väster. Den östra sidan består uteslutande av lindar, medan de andra sidorna är planterade med en blandning av ask, lönn och alm. Trädkransarna anlades på våra lantkyrkogårdar främst under 1800-talet. Den södra och sydvästra sidan slutar i en brant sluttning. Nedanför växer en blandskog med höga träd som hjälper till att inrama begravningsplatsen. Den östra sidans strama linje med höga lindar skapar en markerad inramning. På den östra sidan, ut mot dagens parkeringsplats, finns kyrkogårdens två ingångar. Båda ingångarna har grindar i smidesjärn som är svartmålade. Lindarna, och promenadvägen med parkbänkarna, är ett franskklassicistiskt stiltryck som ofta användes vid sekelskiftet 1900 på våra kyrkogårdar. Hallingbergs kyrkogård är ett särskilt fint exempel från denna tid.

Gångsystem

Huvudingången i sydöst leder fram till kyrkans sydöstra hörn. Härifrån fördelar sig gångsystemet ut över kyrkogården till de olika kvarteren. Gångar finns längs med kyrkogårdens ytterkant i norr, i söder framför kyrkans fasad med en sidogång mellan kvarter A och B ut till södra ytterkanten av kyrkogården. I kvarter A och F finns ett finmaskigt nät med gångar som leder fram till varje enskild grav. Längs gångarna är nyare parksoffor i smidesjärn och trä placerade. Belysningen på kyrkogården är installerad under senare tid. Belysningsstolparna är av smidesjärn. På fotografier av kyrkan kan man se att belysningen tidigare var uppsatt på enkla stolpar av trä. Gångarna på kyrkogården ändrades på 1990-talet från grus till stenmjöl och många gångar såddes igen.

Gravvårdstyper

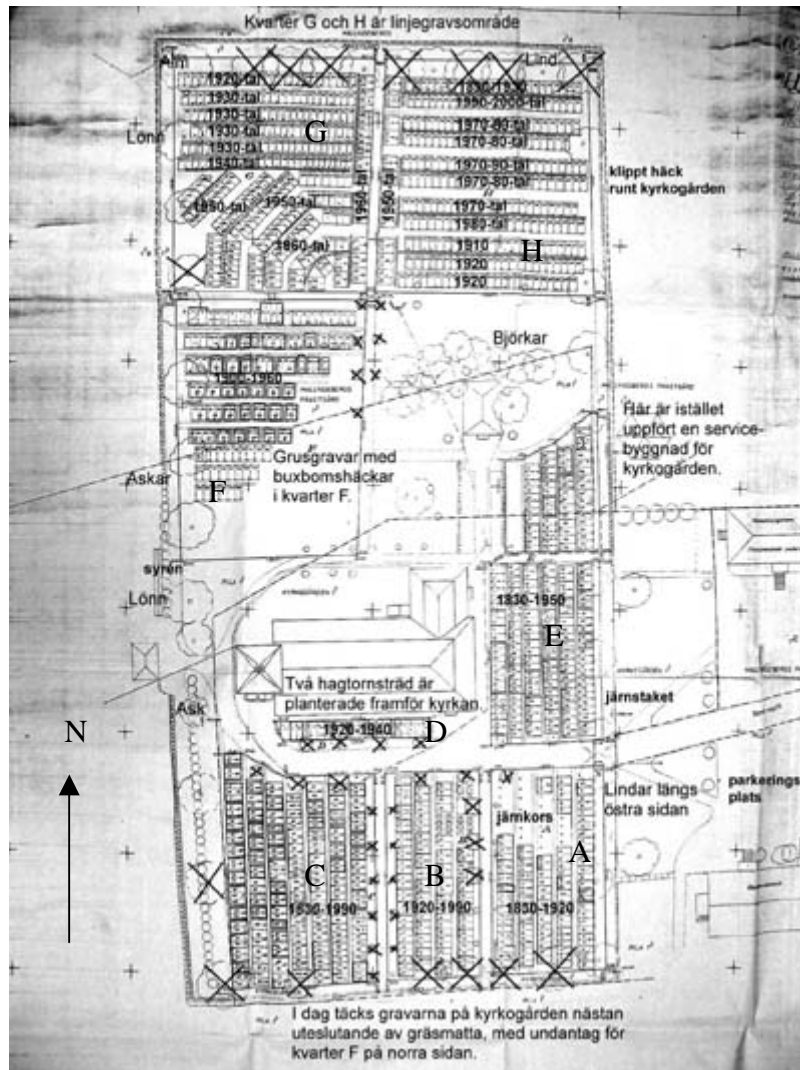
De mest iögonfallande gravvårdarna på Hallingeberg kyrkogård är de smidda järnkorsen som rests över bruksarbetarna på Ankarsrums bruk. Kyrkogårdens äldsta gravvård är ett av dessa kors. Det är rest över hammarsmeden And P Bruce född 1794. Korsen är trekantiga som en symbol på guds treenighet. Gravvårdarna gick i arv från far till son. De äldre korsen har en graverad namnskylt medan de yngre har en emaljplatta tillverkad på emaljverket som inrättades på Ankarsrums bruk. På kyrkogården finns ca 25 smidda gravkors. Det finns också exempel på gjutjärnsvårdar i form av kors och en urna. Samtliga smides- och gjutjärnsvårdar bör införas på församlingens inventarieförteckning.

På kyrkogården finns fyra daterade läsbara gravstenar som är äldre än 1850; A78, A69, C56 och E199. Dessa stenar räknas som kyrkliga inventarier och alla gravvårdar av denna typ bör vara uppförda på kyrkans inventarieförteckning. Efter 1850 började industriellt producerade gravstenar att försäljas via kataloger. Gravsten och stenram såldes tillsammans som ett helt arrangemang för gravplatsen. Tidigare var stenarna hantverksmässigt tillverkade och därför unika. I Västervik finns flera stenindustrier med gravstenstillverkning. Gravstenarna är oftast i svart granit, ett mindre antal grå och bara några procent i röd granit. På Hallingebergs kyrkogård dominerar granit som gravvårdsmaterial. Den äldsta vården av sten med årtal på kyrkogården, är den över klockaren Nils Hallberg med frun Catharina som gick bort 1832. Nils kom från Spånga by och efterträdde sin morfar som klockare 1787.

Det finns flera bevarade prästgravar på kyrkogården; B48, C49, C55, F1 mfl. Dessa gravplatser är exempel på särskilt kulturhistoriskt värdefulla gravar som bör bevaras. För en närmare redogörelse för kyrkans präster genom tiderna se "Ankarsrum Hallingbergs socken", 1989.

Minneslund

Minneslundan anlades i november 1984, utanför sakristian. Lunden är ca 14 meter och kvadratisk, täcks av gräsmatta och avgränsas med en klippt häck. I mitten är ett mindre flerstammigt träd, möjligen en kornell, planterat. I väster ligger en sten med inskriptionen "Minneslund" och ett kors som omges av en mindre blomsterplantering. Parksoffor är placerade på södra och norra sidan. Från minneslundan har man en fin utsikt över kyrkogården och vidare ut över bygden.

Karta över Hallingbergs kyrkogård.

Byggnader

Gravkapellet byggdes 1936, och är ritat av Johan Erik Fant. Kapellet är utformat i klassicistisk stil och är en modern tappning av kyrkans formspråk. Väggarna är vita, slätputsade och taket är valmat och täckt med skiffer. Ingångspartiet är tillbakadraget med korslagda svärd över spegeldörrarna. Byggnaden har två runda fönster på östra och västra sidan. Kapellet ligger i slutet av en nord-sydlig axel på kyrkogårdens östra del. Axeln är i dag markerad med tujor i den södra änden och en klippt tujahäck i norr närmast kapellet som avslutas i en förhöjning. Entrén flankeras av två stora cypresser. Fants formgivning inbegriper kapellet, kyrkogårdens gångar och planteringar. Bara kapellet verkar ha utförts helt efter planerna. Mellan kapellet och sakristian öppnar sig en plats med ett större träd. Gångarna på norra sidan är kantade av klippta träd, liksom södra sidan. Idag är gravkapellet inte i bruk. Johan Erik Fant är en välrenommerad arkitekt som i början av sin karriär arbetade tillsammans med riksantikvarien Sigurd Curman. Han har ritat byggnader och trädgårdsanläggningar, renoverat slott och herrgårdar samt utfört ett åttiotal kyrkorestaureringar. Gravkapell byggs i Sverige under 1900-talet som ett resultat av en ny syn på begravningsakten. Begravning är inte längre del av högmässan och sker i stillhet, ofta endast i närvaro av de närmast sörjande.

Framför kyrkan finns en önskebrunn och ett stativ för redskap och vattenkannor. Runt kyrkan finns flera stativ uppställda med redskap. Stativet på södra sidan är placerat tätt intill en häckomgärdad grav och inkräktar på gravplatsen.

När man går runt kyrkan kommer man på den västra sidan till ett uthus, rött med vita knutar. Huset är byggt i trä med stående locklistpanel, valmat skiffertak och har tre dörrar mot öster och två mot norr. Byggnaden användes tidigare som toalett och ligger lite tillbakadraget i buskaget. Idag används huset som förvaringsbod för redskap till kyrkogården. Terrängen bakom uthuset lutar kraftigt nedåt.

Vaktmästarnas personalutrymme och verkstaden finns i den moderna byggnaden på östra sidan av kyrkogården. Den öppnar sig ut mot grusgången längs den östra sidan av kyrkogården. Byggnaden är byggd i trä med stående panel och vitmålad. Taket är ett flackt sadeltak täckt med papp. På gravkartan från 1970 ligger en sexkantig byggnad på samma plats.

Ingång till kyrkogården i söder.
(KI Hallingeberg 0009)

Gravkapellet (KI Hallingeberg 0021)

Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning

Kvarter A

Kvarteret omfattar gravplats nummer 1-103. De smidda järnkorsen har inga nummer. Kvarteret ligger sydost om kyrkan. I kvarteret finns gångar mellan varje rad. Gångarna är lagda med stensmjöl. Alla markeringar för gravplatserna som stenramar och liknande är borttagna och ersatta med gräsmatta. De nuvarande gravstenarna, som är daterade, visar att gravarna i huvudsak är från 1800-talet, 1830-1922, med några enstaka nyare begravningar. Kyrkogårdens äldsta daterade gravvård finns här, A78, ett smitt järnkors från 1830 rest över hammarsmeden Bruce, född 1794. Korset står i gruppen med ett tjugotal smidda järnkors. Gravstenarna är genomgående förhållandevis stora familjegravar och många är höga svarta granitstenar från sekelskiftet 1900. Området har skiftat karaktär genom att de inramade gravplatserna lagts om till gräsmatta, medan de tillhörande gravvårdarna bibehållits. I detta kvarter finns ett exempel på att man återanvänt en gravsten genom att vända stenen och gravera på den tidigare baksidan, A35. Denna återanvändning visar att församlingen värdesätter karaktären på kvarteren från sekelskiftet.

Kvarterets kulturhistoriska värde

Kvarteret bildar tillsammans med kvarter E ingången till kyrkogården. Dessa gravplatser har därför fått en större vikt. Det kan man se genom de många påkostade gravarna och det är här man valt att placera järnkorsen. Det kulturhistoriska värdet ligger i att stenarna visar på den betydelse som dessa personer haft i sin samtid. Här finns också flera av kyrkogårdens äldsta gravstenar; A27, A31, A34, A49, A51, A60, A69 och A78. Dessa bör samtliga bevaras. På kyrkogården finns knappt 20 gravstenar som är äldre än 1900. De stenar med kända namn och tidiga datering, korsen som berättar om Ankarsrum och de hantverksmässigt tillverkade stenarna som är unika har ett stort kulturhistoriskt värde.

Smidesvårdar i kvarter. (KI Hallingeberg 0008)

Vy över kvarter A och B från nordväst.
(KI Hallingeberg 0075)

Kvarter B

Kvarteret omfattar gravplats nummer 1-117 och ligger på södra sidan om kyrkan. Hela kvarteret är idag gräsbevuxet. På östra sidan är nya tujaplantor planterade, sedan snön knäckte de gamla. Gravarna i kvarteret är köpta och här finns mestadels familjegravar. Här finner man gravstenar resta efter en pastor, flera tidigare kyrkvårdar och hemmansägare. Gravplatserna var tidigare inramade av häckar som nu är omgjorda till rygghäckar, ibland med liten åtskillnad mellan gravarna. Minnesstenarna är varierande mestadels i grå och röd granit. Gravarna är från perioden 1920 till 1990-tal, med undantag för en sten från 1887.

Kvarterets kulturhistoriska värde

Det särskilda kulturhistoriska värdet ligger i de enskilda stenarna och den betydelse som de gravlagda haft i socknen. Gravvårdarna och kvarterets utseende är förändrat sedan gravarna anlades. Här avspeglas dagens syn på kyrkogården och gravvårdar, med enhetliga system och en genomgående rygghäck som inte markerar skillnad mellan de olika familjerna. B43 är den enda gravstenen i detta kvarter som är daterad före år 1900.

Kvarter C

Kvarteret omfattar gravplats 1-203 i kyrkogårdens sydvästra hörn. Hela området är gräsbevuxet. De tidigare häckomgärdade gravstenarna står fritt i gräset. Längs den västra sidan har delar av gravplatsernas buxbomshäckar sparats så att de tillsammans bildar en typ av rygghäck. Vid gravplats C160 står en större otuktad tuja. Gravplatserna är från perioden 1830-tal till 2003. Gravstenarna är utförda i många olika stilar men många är från första halvan av 1900-talet med liggande format i svart eller grågranit.

Kvarterets kulturhistoriska värde

Detta kvarter är moderniserat efter samma mönster som de omkringliggande. De särskilda äldre gravstenarna är; C49 prost P Watz, C55 prost I Rosengren, C56 prost Schoultze och C58 lärare Boström.

Kvarter D

Kvarteret omfattar gravplats 1-19 längs kyrkans södra fasad. Kvarteret ligger väl synligt för alla kyrkobesökare. Gravarna är stora och påkostade och daterade från 1920-talet och den efterföljande tiden med funktionalistiskt stilideal. Om man jämför gravarna här med dem i kvarter A får man en god bild av hur tidernas ideal för formgivningen av gravplatserna ändrades i början av 1900-talet.

Kvarterets kulturhistoriska värde

De stora grusgravarna är borttagna. Stenramarna har varit en del av arrangemanget på dessa gravplatser. Det värde som finns idag ligger i historien omkring de personer som gravlagts i kvarteret.

Kvarter D (KI Hallingeberg 0077)

Grusgrav med stenram i kvarter E.
(KI Hallingeberg 0115)

Kvarter E

Kvarteret omfattar gravplats 1-200 på kyrkans östra sida. Här finns någon enstaka grusgrav där man kan se hur gravplatserna tidigare har varit utformade. Området är gräsbevuxet utan gångar. Detta område har störst åldersmässig spridning på gravstenarna. Det visar sig i att också stilen är mycket blandad, stora, små, olika material och färger. Kyrkogårdens äldsta gravvård av sten är rest här, E199, år 1832 över Hallberg, som var kantor i församlingen, med hustru.

Kvarterets kulturhistoriska värde

Detta kvarter är moderniserat efter samma mönster som A, B och C. Det specifika värde som finns idag ligger i historien omkring de personer som gravlagts i kvarteret. Några särskilt intressant gravar, på grund av sin ålder, är E199 Hallberg och E131 Dr Bergström.

Kvarter F

Kvarteret omfattar gravplats 1-130, nr 107-130 är inte i bruk. Kvarter F ligger vackert i slänten på kyrkans norra sida. Detta är det enda kvarteret med gångar mellan raderna. Här finns grusgravar och buxbomshäckar. Den geometriska formen på gravplatserna förtydligas

med hjälp av häckarna. Den strikta formen bryts sedan mot backens fria fall i ett vackert samspel. Gravstenarna är genomgående låga och enhetliga med undantag av rad 1 och 2 som är mindre enhetliga. Gravarna är från 1900-1960-talet.

Kvarterets kulturhistoriska värde

Detta kvarter har bevarat hela gravplatsarrangemangen. Upplevelsen och förståelsen förstärks av gravarna ligger i ett sammanhängande område. När de andra kvarteren efterhand förändras är det av stort värde att på ett ställe kunna se hur denna typ av gravplatser varit utformade. Alla gravar i rad 3-6 bör därför vårdas och bevaras. En särskilt intressant grav i området är i rad 1 grav F1, tidigare kontraktsprosten O W Redelius.

Kvarter F från nordväst. (KI Hallingeber 0047)

Kvarter F från väster. (KI Hallingeberg 0049)

Kvarter G och H

Kvarteret omfattar gravplats G1-299 och H1-290, norra delen av kyrkogården. Denna del avspeglar den modernistiska kyrkogården med enhetliga gravstenar, rygghäckar och gräsmattor. Gångsystemet avdelar kvarteren från varandra. Ett gravssystem som representerar likhet, men också att man tidigare inte hade råd att köpa en grav. Gravarna ligger på rad år för år. Gravstenarna har blivit större efterhand. Omkring 1950-talet kan man se en tydlig förändring i gravstenarna som återspeglar tidens samhällsförändringar.

Kvarterets kulturhistoriska värde

Det kulturhistoriska värdet ligger i linjegravarnas kontinuerliga brukande som visar på den historiska utvecklingen. Idén att begrava församlingsborna i rad visar på en tanke på likhet inför det förgängliga och betonar uppståndelsen istället för jordelivet. I detta finns också ett socialhistoriskt värde när linjegravsområdets fria gravplatser i norra delen av kyrkogården ställs mot köpegravarnas påkostade gravvårdar och centrala placering på kyrkogården.

Gång i nord-sydlig riktning mellan kvarter H till höger och G till vänster. (KI Hallingeberg 0039)

Kvarter G från nordväst med linjegravvårdar i förgrunden. (KI Hallingeberg 0041)

KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOGRÅRDEN I DESS HELHET

Kyrkogården har under sin historia varit under ständig förändring. Olika delar har tillkommit och andra förändrats. De äldsta delarna som finns kvar idag är från mitten av 1800-talet. Kyrkogården som helhet med sin historia är kulturhistorisk intressant och värdefull.

När man ser på de element som bygger upp kyrkogårdsmiljön finns två välbevarade områden. Vid sekelskiftet 1900 planterades lindarna, och grusgången anlades längs järnstaketet på östra sidan. 1936 ritade Erik Fant ett förslag till gravkapell och anläggningsplan för norra delen av kyrkogården med tujor och björkar. Dessa två element är två välbevarade kompositioner som berättar om tidernas förändring på kyrkogården.

På kvartersnivå är kvarter F norr om kyrkan och linjegravarna i kvarter G och H de mest välbevarade delarna. I kvarter F ligger häckomgärdade grusgravar och gångar längs raderna. Den geometriska formen på gravplatserna förtydligas med hjälp av häckarna. Linjegravarna i kvarter G och H är kontinuerligt brukade med gravstenar från slutet av 1800-talet. Här kan man gå längs raderna och följa släkterna i församlingen. Andra delar av kyrkogården har förändrats genom tiderna och berättar om den förändringsprocess som är en del av en kyrkogårds identitet.

När det gäller gravvårdar är de mest iögonfallande de smidda järnkorsen i kvarter A. De berättar historien om bygdens järnbrukstradition. Till denna tradition ansluter sig också de gjutjärnsvårdar som finns på kyrkogården i form av kors och en urna. Något enstaka träkors finns på allmänna linjens område. De vittnar om ett gravskick som går mycket långt tillbaka i tiden och bör underhållas och vårdas.

På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar ändras och gravrätter återgår och får ny ägare. Det är dock viktigt att man i den långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika delarnas karaktär och gravvårdar från alla olika tider.

Sammanfattningsvis:

- Hallingebergs kyrkogård tillsammans med kyrkan och omgivande bebyggelse skapar tillsammans en värdefull kulturmiljö.
- Smidesvårdar, gjutjärnsvårdar och vårdar från mitten av 1800-talet och äldre bör införas på församlingens inventarieförteckning.
- Speciellt viktigt är det att värna om är den äldre karaktären framförallt i kvarteren norr om kyrkan liksom den tydliga uppdelningen mellan allmänna och köpta gravar.

Se vidare i de kulturhistoriska bedömningarna gjorda för varje område.

ARKIV OCH LITTERATUR

Källor:

Hallingeberg kyrkoarkiv
Kalmar läns museum, topografiskt arkiv
Lantmäteriet i Kalmar län, arkiv
Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet

Litteratur:

Bucht, Eivor (red), Kyrkogårdens gröna kulturarv, Klippan 1992
Carlsson, Gustaf, Ankarsrum Hallingebergs socken, 1989
Gardell, Gravkonst från Sveriges medeltid, 1946
Hallingebergs hembygdsförening, Hallingeberg boken, 1989
Hammarskjöld, Britt-Marie, Ett läns utveckling - Kulturminnesvårdsprogram för Kalmar län. Etapp 1, Översikt. Kalmar 1985
Hammaskiöld, Hans mfl, Minnets stigar – en resa bland svenska kyrkogårdar. Stockholm 2001
Jansén, Maria, Kyrkogården, ett viktigt kulturarv, 1998
Kalmar Län, årsbok för kulturhistoria och hembygdsvård 1941, s 55
Kataloger över gravstenar från stenindustrin i Västervik, 1920-tal och fram till idag
Kyrkogårdens form och miljö, 1991
Kyrkogårdens gröns kulturarv, Stad & Land, Movium 1992
Mellan trädkrans och minneslund, Stad & Land, Movium 2001
Rahmqvist, Sigurd (red), Det medeltida Sverige, Bd 4, Småland 4, Stockholm 1999
Rydström, Ada, Boken om Tjust
Ullén, Marian, Medeltida träkyrkor, 1 Småland samt Ydre och Kinda härad i Östergötland. Stockholm 1983
Sveriges bebyggelse, Kalmar län
Vård av gravstenar, RAÄ 2002